

УДК 636. 39:504:636
© 2017

**О.О. ВАСИЛЬЄВА,
О.М. БОНДАРЕНКО,**
кандидати сільськогосподарських наук

Полтавська державна
аграрна академія, Україна
E-mail: olgavasileva@ukr.net
вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава

АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ КОЗІВНИЦТВА
ЯК СУЧАСНОГО НАПРЯМУ
ЕКОЛОГІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА
У ТВАРИННИЦЬКІЙ ГАЛУЗІ

Наведено порівняльний аналіз роботи приватного підприємства та фермерського господарства з виробництва продукції козівництва. Встановлено, що в сучасних умовах розвитку сфери екологічного агропромислового виробництва в контексті розширення асортименту та підвищення біологічної цінності тваринницької продукції в умовах України актуальним є розвиток козівництва. Стверджується, що за мінімальних витрат можна отримати практично безвідходне виробництво високоцінної продукції з високим рівнем рентабельності.

Ключові слова: козівництво, породи, продуктивність, органічні продукти, зааненські кози, унікальність за складом молока.

Постановка проблеми. Реформування аграрного сектору економіки України на сучасному етапі суттєво актуалізує цілий комплекс питань, пов'язаних з негативним впливом швидких темпів розвитку суспільства, на якість та збалансованість харчування населення за основними складовими показниками: білками, вуглеводами, жирами, вітамінами. Нестача в раціонах харчування багатьох необхідних для нормального функціонування організму високоцінних поживних речовин є надзвичайно важливою проблемою і викликає глибоку стурбованість в усьому світі, у тому числі й в Україні. Саме тому сьогодні зростає попит на якісні та безпечні продукти харчування, а особливої популярності набувають органічні продукти. Україна, безумовно, не стоїть осторонь цих процесів, оскільки спостерігається зростаюча зацікавленість як малих, так і великих аграрних підприємств у виробництві саме органічної продукції. Останнім часом особливої уваги, в контексті органічного виробництва сільськогосподарської продукції, потребує не нова для України галузь тваринництва – козівництво. Ефективність га-

лузі висока передусім через порівняно просту технологічну схему вирощування та утримання кіз і достатньо високі ціни на продукцію. Проте на ринку козиного молока, сирів та м'яса й дотепер попит перевищує пропозицію.

Мета нашого дослідження – з'ясувати основні напрями розвитку, моніторинг ефективності роботи господарств з виробництва козиного молока та розв'язання практичних проблем відродження галузі козівництва.

Результати дослідження та їх обговорення. Ринок козиного молока та продуктів його переробки нині ненасичений в повному обсязі, галузь в усій повноті не відроджена, а сприяти подоланню кризових явищ у сучасних умовах призваний історичний досвід розвитку козівництва. Козівництво має давню історію – дикі кози були одомашнені більше 10 тис. років тому, раніше, ніж вівці. Вважають, що кози походять від диких кіз гірської місцевості, що тягнеться від Балканського півострова на заході до Гімалаїв на сході. У кінці XVIII ст.–першій половині XIX ст. козівництво в Україні пізнавало значного підйому. Вважається, що цей період

пов'язаний із розвитком пухового і вовново-го козівництва. Так, ангорських кіз розводили не лише в Азії, на Кавказі, але і в Росії, Білорусії та Україні. Значна частка продукції козівництва вивозилася за кордон (молоко, шкури, вовна, м'ясо та ін.), завдяки чому країна отримувала великий прибуток [2].

На початку XX ст. розвиток козівництва безпосередньо був пов'язаний з діяльністю князя С. П. Урусова, якому вдалося привернути до козівництва увагу багатьох представників вищої знаті, включно з царською сім'єю. Наприклад, в останні роки існування царської Росії інтерес до кіз, як об'єкта наукових досліджень, значно зріс. Пильна увага вчених була перенесена з кіз закордонних порід на місцеві, аборигенні; головним об'єктом досліджень стала молочна продуктивність таких тварин. Пізніше поголів'я кіз у країні стало швидко зростати [4].

У період з 1917 по 1953 рік розвиток козівництва пов'язаний з іменем В.І. Бойкова – учня князя С.П. Урусова – видатного вченого, дослідника та пропагандиста козівництва. Його внесок в розвиток козівництва величезний, а праця з вивчення і класифікації місцевих порід кіз за своїм значенням є важливим досягненням для галузі. У 30-ті роки XX ст. тодішній Всесоюзний науково-дослідний інститут вівчарства і козівництва організовував спеціальні експедиції по країні для виявлення високопродуктивних місцевих порід кіз, аби розводити їх у державних племінних розсадниках. Завдяки цій роботі було виявлено і розмножено такі породи кіз, як придонська, мегрельська та ін. [2, 6].

У 20–40-х роках на теренах колишнього СРСР проводилася інтенсивна й успішна пропаганда молочного козівництва серед населення міст і сіл. У цей період виходять книги і брошури В.І. Бойкова, М.Ф. Леві та інших авторів, які активно підтримують чималий інтерес суспільства до молочного козівництва [8].

Наприкінці 70-х–початку 80-х років з метою забезпечення населення племінним матеріалом були завезені молочні кози з Німеччини і Чехії, створені дві племінні ферми: одна – у підмосковному племярадгоспі “Ніконовське”, інша – в колгоспі ім. Кірова Полтавської об-

ласті (Лохвицький район, с. Луки). На цих фермах утримували та використовували чисто-порідних цапів-плідників; саме це відіграло дуже суттєву роль у покращенні продуктивних якостей місцевих кіз у різних регіонах країни. Починаючи з 90-х років, для козівництва настав важкий час, який триває й дотепер.

Коза (англ. *Carpa*) — рід ссавців родини бичачих, парнокопитних, полорогих, представлена 10 видами. Кози поширені в Європі, Азії, Африці. Вони дуже добре акліматизуються, тому їх успішно розводять на півночі, півдні; в пустелях і горах. До основних молочних порід кіз відносяться зааненська, тогенбурзька, німецька біла поліпшена, альпійська, англо-нубійська [7, 9].

У кіз, як і у овець, багатокамерний шлунок, добре розвинений травний канал і ця особливість дозволяє їм перетравлювати корми, які вміщують до 64 % клітковини. Тварина мало їсть, займає небагато місця і від неї можна одержати достатньо молока для середньої сім'ї (молочна коза дає близько 3,5 л молока на день), тоді як утримувати корову в багатьох родинях можливості немає. До того ж козяче молоко унікальне, хоча і за складом подібне коров'ячому. Козине молоко переважає коров'яче за вмістом жиру, білка, кальцію, вітамінів, характеризується високими смаковими якостями і підвищеними бактерицидними властивостями [5, 9].

Така зацікавленість виробництвом козиного молока обумовлена високою біологічною цінністю цього продукту. Воно краще засвоюється порівняно з коров'ячим, калорійніше, містить більшу кількість сухих і мінеральних речовин. Молоко кіз багате на незамінні амінокислоти, кальцій, фосфор, кобальт, вітамінами А, В, С і Д. Свіже молоко цих тварин особливо корисне дітям, які страждають на шлунково-кишкові захворювання та інші хвороби, пов'язані з порушенням обміну речовин. Козине молоко переважає коров'яче за вмістом жиру, білка, кальцію, вітамінів. Його характеризують високі смакові якості і підвищені бактерицидні властивості. Невеликий розмір структурних компонентів білка і жиру сприяє кращому засвоєнню козиного молока організмом людини, що робить його незамінним у дієтичному та дитячому харчуванні [2, 5].

Цілющі властивості молока, а також можливість використання в годівлі кіз більш широкого та дешевого набору кормів зумовлюють зростання інтересу до розвитку молочного козівництва як у світі, так і в Україні. Більше 440 млн кіз у всьому світі виробляють близько 4,8 млн тонн молока для споживання або виробництва сирів. У 2004 році близько 750 млн кіз (94 %) утримувалося в Азії і Африці, а в країнах Європи 16 млн, що становить 2 % від світового поголів'я [4].

З кожним роком чисельність світового поголів'я кіз збільшується на 5 млн голів. Поряд із селекційним покращенням порід кіз удосконалюється також і технологія їх утримання. Так, у більшості країн Європи застосовують цілорічне стійлове утримання та годівлю тварин комбікормами [3].

Продукція козівництва – це важливе джерело екологічно цінних харчових продуктів та сировини для різних галузей промисловості.

В Україні налічується близько 650 тисяч кіз, в основному молочного й комбінованого напрямку продуктивності, з яких 95 % зосереджено у приватних підсобних господарствах, де тримають від 1 до 50 голів. Близько 10 великих козиних ферм сьогодні функціонують на території України. Найбільш відомі серед них – “Тетяна 2011” Згурівський район (дійних кіз – 900 гол.); “Лукачівка-Еко” Богуславського району (дійне стадо – 200 кіз); “Шеврет” (дійне стадо 800 гол.); “Бабині кози” (дійне стадо 150 гол.); “Добра ферма” (поголів'я дійних кіз 300); “Золота коза” (250 дійних кіз) та інші.

У козівництві нашої країни існує ціла низка проблем у питаннях селекції, технології годівлі та утримання кіз. Порідний склад молочних кіз представлений в основному зааненською породою та її помісями з місцевими козами. Кіз альпійської, тоггенбурзької та нубійської порід розводять лише в деяких господарствах. Проте кількість чистопородних тварин дуже мала, але прикро, що цілеспрямована селекційна робота не проводиться. Не вистачає технологів-козівників і фахівців-ветеринарів. Молокопереробні підприємства не бажають займатися козиним молоком, адже великих постачальників немає, а збирати в приватному секторі – до-

рого. До того ж молоко низької якості, малоприслатне для переробки. Потенційних інвесторів відлякує відсутність переробки і нестача спеціалістів, які могли б реалізувати проекти створення ферм. Усе це призводить до стримування розвитку цієї галузі [1, 5].

Сьогодні відсутність в Україні спеціалізованих господарств, які розводять молочних кіз, безумовно, робить проблематичним проведення з ними племінної роботи. Один із варіантів сталого розвитку козівництва полягає в розробці та впровадженні на державному рівні програми розвитку галузі, яка передбачатиме систему організації і планування селекційно-племінної роботи. Необхідно звернути увагу на досвід Німеччини, Франції, Болгарії, Чехії та інших європейських країн, де була ефективно організована племінна робота з козами, які належали населенню. Як результат – молочна продуктивність кіз значно підвищилася.

Найбільш перспективними у виробництві органічної продукції на сьогодні є фермерські господарства та невеликі приватні аграрні підприємства. На великих тваринницьких комплексах з інтенсивними технологіями вирощування і за мінімальних затрат кормів максимально залучаються стимулятори росту, і тварини позбавлені можливості споживати повноцінні природні корми. Натомість козина ферма не потребує складних технологій. Найбільш економічно вигідним є утримання тварин на глибокій підстилці із застосуванням механізованого гноєвидалення. Висока біологічна цінність козиної продукції забезпечується за рахунок пасовищно-стійлової системи утримання.

З метою вивчення ефективності та перспектив роботи приватного підприємства, яке спеціалізується на виробництві екологічно чистої продукції, проведено моніторинг основних технологічних систем та параметрів вирощування й використання кіз на приватному підприємстві “Бабині кози”, яке розташоване в с. Галайки Тетіївського району Київської області. Власник ферми О. Бабін є прибічником виробництва біологічно повноцінної органічної продукції. На фермі утримують 150 голів дійного стада кіз зааненської породи (добре відомих як “голландські корови”, які виробляють велику кількість молока з низьким рівнем жиру).

Жива маса зааненських кіз 60–90 кг, висота – 75–77 см. Відповідно, цапів – 80–100 кг та 82–85 см. Мають високу плодючість – 180–250 %. Тривалість лактації – 10–11 міс. Жиристість молока 3,8–4,5 %.

На фермі застосовують пасовищно-стійлову систему утримання. Козенят до тримісячного віку вирощують на підсосі, що значно полегшує їх годівлю. Козенят весняного окоту разом з дорослими козами випасають на пасовищах, спеціально засіяних культурними травами. Кози невибагливі до кормів, охоче поїдають зайві або нетоварні овочі й фрукти, полюбують з'їдати молоді пагони, гілочки дерев і обгризати кору. На пасовищі за нормального травостою коза за день з'їдає понад 7–8 кг зеленої маси.

Щоб отримати високоякісне козине молоко вищого гатунку, для доїння застосовують доїльну установку закритого типу (молоко не контактує з зовнішнім середовищем). Доють кіз у станках з індивідуальними секціями. На фермі “Бабині кози” доїльні апарати зібрані зі саморобних частин та деталей заводського виробництва фірми “De Laval”, проводять індивідуальну оцінку рівня молочної продуктивності зааненських кіз.

За наявності своєї кормової бази та утримання кіз на глибокій підстилці витрати виробництва на рік складають приблизно 375 тис. грн, а дохід такого господарства наблизений до мільйона гривень. Зааненські кози дають до 4 л молока на день, тобто близько 900 л на рік. Його на фермі продають по 10 грн за один літр. Таким чином, за рік від однієї кози можна надоїти молока на 9 тисяч грн.

Ферма, крім молока та продуктів його переробки, реалізує племінний молодняк кіз: одне зааненське козеня коштує 3000 грн. Коза в середньому народжує двох козенят. За рік від однієї кози можна одержати 15000 грн прибутку. Ефективність виробництва становитиме 135–150 %.

На невеликій сімейній фермі “Сікорська” Зінківського району Полтавської області утримують 30 козематок зааненської породи, які забезпечують достатньо ефективне виробництво молока. Кози дають 5–6 л молока на день жиристістю 3,6–4,2 %, лактація триває 6–7 місяців. На фермі застосовують стійлово-пасовищну систему утримання. Гноєвидалення, роздавання кормів та доїння проводять вручну. Обслуговує поголів'я кіз родина, що складається з чотирьох чоловік. Рентабельність виробництва на такій невеликій фермі становить у середньому 110–120 %.

Таким чином, сьогодні у світі зростає попит на якісні органічні продукти харчування. Серед них чільне місце займають козине молоко і цінні продукти з нього. У розширенні такого виробництва зацікавлені як малі, так і великі аграрні підприємства з випуску саме органічної продукції. Рентабельність галузі перевищує 100 % передусім через порівняно просту технологічну схему вирощування та утримання кіз і високі ціни на продукцію, адже ринок збуту доволі великий.

Тому була б доречною і своєчасною державна підтримка розвитку і функціонування галузі козівництва зі замкненим циклом виробництва, переробки молока та подальшою реалізацією органічної продукції.

Бібліографія

1. Давиденко М. Чому занепадає козівництво? / М. Давиденко // Тваринництво України. – 2009. – № 7. – С. 9–10.
2. Зеленский Г.Г. Козоводство / Г.Г. Зеленский. – М.: Колос, 1981. – 174 с.
3. Коваленко П.И. Овцы и козы: породы, разведение, содержание, уход / П.И. Коваленко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 256 с.
4. Урусов С.П. Книга о козе [Электронный ресурс] / С.П. Урусов; под ред. Я.В. Гребнева. – Режим доступа: www.kozovodstvo.narod.ru
5. Сербина В. Козівництво – перспективна галузь тваринництва України / В. Сербина // Тваринництво України. – 2012. – № 8. – С. 20–23.
6. Сокол О. Розвиток козівництва у світі / О. Сокол // Тваринництво України. – 2003. – № 6. – С. 6–7.
7. Мирсь В.В. Вівчарство і козівництво / В.В. Мирсь, А.С. Фомінова. – Харків, 2009. – С. 134–161.
8. Овцеводство и козоводство / [Арипов У.Х., Виноградова В.М., Воробьев П.Л. и др.]; под ред. Е.В. Мухортова. – М.: Агропромиздат, 1990. – 335 с.
9. Деревянко О.Ф. Овцеводство, козоводство и технология производства шерсти и мяса: учебник / О.Ф. Деревянко, Т.Я. Кустова. – К.: Высшая школа, 1990. – 327 с.